

Sıradışı Bir Yeni Osmanlı Aydını: Ali SUAVİ

An Extraordinary New Ottoman Intellectual: Ali SUAVİ

Esen ERTUĞRUL*, Çağhan UYAR**

Özet

Ali Suavi 8 Aralık 1839'da İstanbul'da doğmuştur. Medrese eğitimi almıştır. Hem Doğu hem de Batı dillerine hâkimdir. Eğitimini tamamladıktan sonra memuriyete başlamıştır. Öğretmenlik de yaptığı bilinmektedir.

Camilerde verdiği siyasi içerikli vaazlarla tanınan Ali Suavi, Muhbir adıyla kendi gazetesini çıkarmıştır. Gazetede yazılanlar nedeniyle sürgün edilmiştir. Avrupa'da Yeni Osmanlı akımının önemli isimlerinden olan Namık Kemal ve Ziya Paşa ile ilişki kurmuştur.

II. Abdülhamid döneminde sürgün cezası kaldırılarak ülkeye geri dönmüştür. Sonrasında Galatasaray Lisesi'nin müdürlüğünü yapmıştır. Bu süreçte reformcu bir politika izlemiştir. Bir süre sonra bu görevinden azledilmiştir.

20 Mayıs 1878'de II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı geçirmek amacıyla taşıyan Çırağan Baskını'nı gerçekleştirmiştir. Başarısız olan bu baskın sırasında hayatını kaybetmiştir.

Ali Suavi, farklı görüşlerce Milliyetçi, nomokratik ve modern İslamcı şeklinde nitelendirilmiştir. Sarıklı İhtilalci olarak da bilinen Ali Suavi, Tanzimat Fermanı'ndan sonra ortaya çıkan düşünsel çeşitlilik ortamında yetişmiş bir Osmanlı aydındır.

Anahtar Sözcükler: Ali Suavi, Yeni Osmanlılar, Tanzimat

Abstract

Ali Suavi was born on December 8, 1839 in Istanbul. He studied at a madrasah. He was proficient in both Eastern and Western languages. After completing his education, he started to work as a civil servant. He also worked as a teacher.

Ali Suavi, known for his political sermons in mosques, published his own newspaper called Muhbir. Because of this newspaper, he was exiled. While in Europe, he established relations with Namık Kemal and Ziya Pasha, who were important figures of the New Ottoman movement.

During the reign of II. Abdulhamid, his exile was abolished and he returned to the country. Later, he was the principal of Galatasaray High School. While there, he pursued a reformist policy. After a while, he was dismissed from his duty.

On May 20, 1878, he did the Çırağan Raid, which aimed to depose II. Abdulhamid and replace him with V. Murad. This failed attempt resulted with his death.

Ali Suavi has been described as nationalist, nomocratic and modern Islamist by different views. Ali Suavi, also known as the Revolutionary with Turban, was an educated Ottoman intellectual who emerged after the Tanzimat Edict.

Keywords: Ali Suavi, New Ottoman, Tanzimat Edict

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Giriş

XVI. Yüzyıla dek büyümeyi ve zenginleşmeyi sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, XVIII.-XIX. Yüzyılda Sanayi Devrimi ile gelişimini hızlandıran Batılı devletlere yetişmekte güçlük çekmeye başlamıştır. İmparatorluk, savaşlardaki yenilgiler, geri çekilmeler ve toprak kayıpları nedeniyle batının askeri alandaki üstünlüğünü kabullenmeye başlamıştır. Bunun üzerine, Avrupa'dan devrin askeri yeniliklerini öğrenmek için bazı adımlar atılmıştır.²

Osmanlı Devleti'nde, pek çok din adamının dönemin gelişmelerinden habersiz ve Batı karşıtı tutumu, çağı yakalama amacı taşıyan askeri reformlar yapılmasına ve matbaa gibi Avrupa kökenli yeniliklerin ülkeye sokulmasına muhalefet etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu kesim, elindeki fetva yetkisini kullanarak merkezi hükümetin bağımsız hareket etmesine büyük bir engel teşkil etmiştir. II. Mahmut (1808-1839) bu yapıyla mücadele etmeye çalıştıysa da ne derece başarılı olduğu tartışmaya açıktır.³

Koşulların elverişsizliğine karşın bu dönemde yenileşme çabaları sürmüştür. II. Mahmut, modernleşmenin önündeki engellerden biri olarak görülen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmayı başarmıştır. Adının “*Gâvur Padişah'a*”⁴ çıkması pahasına kılık kıyafette birtakım değişiklikler yapmıştır. Ayrıca *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* -Muhammed'in zafer kazanmış orduları- adındaki birliklerle Avrupa standartlarına uygun, modern Türk ordusunun temellerini atmıştır. Avrupai bir yönetim şekli yaratmak amacıyla da imparatorluğu sıkı bir merkeziyetçilikle yönetmeye çalışmıştır.

Osmanlı ordusunun 1831-1833 ve 1839-1841 Osmanlı-Mısır savaşlarında arka arkaya iki yenilgi alması ve kendi valisiyle bile baş edemeyecek vaziyete gelmesi ayakta durmaya çalışan “*Hasta Adam'ı*”⁵ iyice yormuştur. Bunun üzerine çıkış yolu arayışları yoğunlaşmıştır.

² Bu doğrultuda Topçu birlikleri yetiştirmek, Mühendishane ve Bahriye okulları gibi açmak gibi girişimlerde bulunulduysa da o dönem Osmanlı'yı meşgul eden Rus Savaşları, bu gelişmelerden verim alınmasına büyük ölçüde mani olmuştur. *Tarih 3, “Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941”*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 188-189.

³ *age*, s. 207.

⁴ “*Gavur Padişah*” tabiri için bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 169-213.

⁵ “*Hasta Adam*” tabiri Rus İmparatoru I. Nikolay tarafından Osmanlı Devleti için kullanılmıştır. Nikolay'ın bu tabiri kullanma nedeni Osmanlı'nın mali açıdan Avrupa'nın kontrolüne girmesi ve aldığı yenilgilerle gerilemesi nedeniyle kullanılmıştır. Bu tabirin içinde geçen deyim tamami ilk kez 12 Mayıs 1860 tarihinde The New York Times tarafından yayınlanmıştır. Ayrıntılar için bkz: The New York Times, **Austria in Extremis**, <http://www.nytimes.com/1860/05/12/news/austria-in-extremis.html>, Son Erişim Tarihi: 22.10.2017.

1839 yılına gelindiğinde artan İngiliz etkisi ve Mustafa Reşid Paşa'nın teşviki ile *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* –Tanzimat Fermanı- ilan edilmiştir. Bu ferman ile can, mal, ırz ve namus güvenliği devlet tarafından garanti altına alınmış; keyfi idareye son verileceği belirtilmiştir.⁶

Tanzimat hakkında çeşitli ihtilaflar mevcuttur; kimi görüşlerce Osmanlı Devleti'ni Batı emperyalizminin güdümüne sokan bir etken, kimi görüşlerce ise toplumu dinden, örf ve adetlerden uzaklaştırmaya yönelik bir girişimdir.⁷ Fakat bu fermanın asıl çıkarılma amaçlarından biri ıslahatçı bürokratik bir yapı oluşturmaktır.⁸ Bu amaç büyük oranda başarıya ulaşmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce aydın-bürokrat sınıfı genellikle devşirme kökenlilerden oluşurken, sonrasında toplumun farklı kesimlerinden yenilikçi aydınlar yetişmeye başlamıştır. Tanzimat'ın yarattığı bu ortamda imparatorluğun sorunlarıyla yakından ilgilenen bir grup entelektüel, 1865 yılında Belgrat Ormanı'ndaki bir toplantı esnasında *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'ni kurmuştur. Bu kesim, genel olarak Osmanlı Milliyetçiliğini savunan, Tanzimat'ın reformları yeterli görmeyen ve demokratik çözümler öngören bir grup Osmanlı aydınıdır. Çalışmanın esas eksenini oluşturan Ali Suavi de (1839-1878) bu gruba dâhildir.

1854 yılında ilk kez dış borç alınmasından sonra Osmanlı Devleti bir borçlanma döngüsü içerisine girmiştir. Verimli şekilde kullanılmayan bu borçların artan faizleri nedeniyle devletin mali durumu giderek kötüleşmiştir. Nitekim 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti alınan borçları ödeyemeyeceğini ilan etmiştir.⁹ Bu süreçte Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmeye başlayan Avrupa devletleri, sonu gelmeyen reform taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, bu talepleri belli düzeyde karşılamak, Avrupa dengesinin bir parçası olmak¹⁰ ve imparatorluğun devamlılığını sağlamak amacıyla *Kanun-ı Esasi*'yi ilan etmiştir.¹¹

Kanun-ı Esasi ile Osmanlı Devleti kısa süren bir parlamento deneyimi yaşamıştır. Dönemin padişahı II. Abdülhamit (1876-1909), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı (93 Harbi) gerekçe

⁶ Tanzimat'a başka bir açıdan bakıldığında; fermanın ülkede can, mal, ırz, namus güvenliğinin olmadığını ve ülkenin keyfi bir şekilde idare edildiğinin devlet tarafından açıkça beyan edildiği sonucuna varılabilmektedir. Mehmet Erdül, **Başveren İnkılapçı Ali Suavi**, Yayın B, İstanbul 2016, s. 35.

⁷ Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara 2008, s. 172.

⁸ *age*, s. 179.

⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, "1820-1913"**, Yurt Yayınları, Ankara 1984, s. 58; Vahdettin Engin, **Rumeli Demiryolları**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 34.

¹⁰ Parlamenter sistem gelişmişliğin ve modernleşmenin kilit unsuru olarak görülmekteydi. Osmanlı Devleti de Batılı ülkeler arasındaki dengeye dâhil olabilmek amacıyla 1876 Anayasası ile parlamenter sistemi getirmiştir.

¹¹ Ayrıntılar için bkz: Ahmet Yıldız, **Cumhuriyet'in Demokrasiyle İmtihani**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s. 11-47.

göstererek -anayasal yetkisi dahilinde- meclisi açıldıktan bir müddet sonra süresiz olarak kapatmıştır.¹²

Osmanlı Devleti, 93 Harbi'nden yenik çıkınca, ağır koşullar içeren *Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması*'ni imzalamak durumunda kalmıştır. Çalışmanın baş aktörü “*sıradışı bir yaşam ve kişilik*” olan Ali Suavi'yi adından söz ettiren esas olay olan ve adını *Sarıklı İhtilalci*'ye çıkaran *Çırağan Baskını* da bu antlaşmanın neticesinde gerçekleşmiştir. Bu çalışmada değişik yönleriyle, sıradışı hayatıyla bir Yeni Osmanlı aydınının; fikirleri, gazeteciliği, eğitimciliği ve hakkındaki çeşitli ihtilaflar göz önüne alınarak siyasi ve entelektüel portresini çizmek hedeflenmiştir.

1. Ali Suavi'nin Kısa Biyografisi

“*Politikaca Geçen Ömür*”¹³

Ali Suavi'nin yaşamı genellikle 1869 yılının Temmuz ayından itibaren yayınlamaya başladığı *Ulûm* adlı gazeteden öğrenilmektedir. Ali Suavi, *Ulûm* gazetesinde özellikle ilk gençlik yıllarına ait bilgileri aktarmıştır.¹⁴ Ali Suavi, 8 Aralık 1839 tarihinde İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde aslen Çankırlı bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ali Suavi'nin aslen Kastamonulu olduğunu aktaranlar bulunmaktadır. O dönemde Kastamonu, Çankırı sancağına bağlı bir nahiye olduğundan teorik olarak bu görüş de doğru kabul edilmektedir.¹⁵

Dar gelirli bir ailenin çocuğu olan¹⁶ Ali Suavi'nin babası, Çankırlı Hüseyin Ağa adıyla bilinen kâğıt ticaretiyle uğraşan bir kimsedir. Annesinin ise ismi kaynaklarda geçmiyor olmakla birlikte şehri yani İstanbullu olduğu; okuma-yazma, dört işlem gibi konular hakkında bilgi sahibi olduğu¹⁷ ve yaşadığı döneme göre eğitim seviyesinin -özellikle kadınlara göre- üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Çelik'e göre Ali Suavi'yi okuma ve araştırmaya yönelten annesinin bu özelliğidir.¹⁸

Medrese eğitimi gören Ali Suavi,¹⁹ henüz 13-14 yaşlarındayken İstanbul'da Serasker kapısında Dersaadet Yoklama Kalem'i'nde memuriyete başlamış bir kaç yıl sonrada 17-18

¹² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938, “Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi”*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 3-42.

¹³ Ali Suavi bu tanımlamayı kendisi için yapmıştır. Ayrıntılar için bkz: İsmail Doğan, “*Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi, “Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma”*”, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 187.

¹⁴ Hüseyin Çelik, *Ali Suavi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 1.

¹⁵ Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 41-42.

¹⁶ Doğan, *age*, s. 345.

¹⁷ Erdül, *age*, s. 23.

¹⁸ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 42.

¹⁹ Ebüzziya Tefvik, *Yeni Osmanlılar, “İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler”*, Günümüz Türkçesiyle Yayına Hazırlayan: Şemsettin Kutlu, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, s. 693.

yaşlarındayken hac ibadetini yerine getirmek amacıyla Arap Yarımadası'na gitmiş ve hacı olmuştur. Eserlerinden birini de bu yolculuğu esnasında yazmıştır.²⁰

İlerleyen yıllarda Ali Suavi, öğretmen alımı için açılan bir sınavda başarı göstererek öğretmen olmaya hak kazanmış; Muallim-i Evvel olmuştur. 1858 yılında Simav'da Kuşu Medresesi'nde görev yaptıktan sonra Bursa'da bulunan Rüştüye'ye öğretmen olarak atanmıştır. Bursa'da ikamet ettiği sırada öğretmenlik görevinin yanında Bursa Ulu Cami'de vaazlar vermiştir. Bursa'da kendisine *Küçük Hoca* denilmesi bu sebebe bağlanabilmektedir.²¹

Hayatı boyunca Küçük Hoca'dan başka *Ali Efendi*, *Hacı Ali Efendi*, *El Hac Ali Efendi* ve Ali Suavi gibi birkaç farklı isim ile anılmıştır.²² Suavi adını sonradan almıştır. Suavi kelimesi yola ve uykusuzluğa dayanıklı anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.²³ Bu ismi; uzun mesafeler kat ederek Osmanlı ülkesinin her tarafını dolaşmış olması²⁴, memuriyet görevi nedeniyle ülkenin çeşitli yerlerinde bulunması ve hac ibadetini gerçekleştirmek için uzun bir yolculuk yapması nedeniyle almış olduğu muhtemeldir.

Ali Suavi, İstanbul, Bursa ve Simav şehirlerindeki memuriyet görevlerinden başka ayrıca Filibe'de Rüştüye Mektebi'nde Muallim-i Evvel ve Ticaret Mahkemesi Reisliği görevi yapmıştır.²⁵ Genç yaşta Arapça ve Farsça'ya hâkim olan Ali Suavi; İngilizce, Yunanca ve Fransızca da öğrenmiştir.²⁶ Ayrıca insanı şaşırtacak derecede iyi güçlü bir zekâyâ ve ezber yeteneğine sahip olduğu kaydedilmektedir.²⁷

İstanbul'da Şehzadebaşı Cami'nde verdiği vaazlarla adını duyurmaya başlayan Ali Suavi, burada verdiği birtakım mesajlarla ve İstanbul'da yayınladığı *Muhbir* adlı gazetede Girit ve Belgrad Kalesi konularındaki yazdıklarıyla hükümetin tepkisini çektiğinden tutuklanarak Kastamonu'ya sürgün edilmiştir. İstanbul'daki Muhbir gazetesi de bu süreçte kapatılmıştır.²⁸

Kastamonu'da bir süre kalan Ali Suavi, Mustafa Fazıl Paşa'dan kendisini Paris'e davet eden bir mektup alması üzerine ülkeyi terk ederek Avrupa'ya kaçmıştır. Bu arada da Ali Suavi'nin bazı kişilerle gizli haberleşmeler gerçekleştirdiği öğrenildiğinden hükümet kendisi hakkında birtakım önlemler almayı uygun görmüştür. Bütün bu gelişmelerden habersiz olan Ali Suavi,

²⁰ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 43.

²¹ *age*, s. 54.

²² *age*, s. 69.

²³ *age*, s. 49.

²⁴ Doğan, *age*, s. 188.

²⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Klasikleri, İstanbul 2014, s. 11.

²⁶ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 693.

²⁷ Doğan, *age*, s. 223.

²⁸ *age*, s. 192-193.

yerinde bir zamanlamayla yurt dışına kaçmayı başarmıştır. Ali Suavi, bu gelişmeleri öğrendikten sonra ülkeyi terk etmemesi halinde “*hayli sıkıntı çekeceğini*”²⁹ ifade etmiştir.

Ali Suavi, yurt dışına çıkınca ilk olarak Marsilya'ya gitmiştir. Burada dönemin diğer Yeni Osmanlı aydınlarından olan Namık Kemal ve Ziya Paşa ile buluşarak Paris'e geçmiştir. Abdülaziz'in diplomatik bir ziyaret için Paris'te bulunması nedeniyle Fransız polisinin isteği üzerine bu üçlü ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Paris'ten Londra'ya geçen Ali Suavi burada bir yandan Muhbir gazetesini çıkararak basın yayın faaliyetlerine devam etmiş; bir yandan da Marie Stewar Lugh adında İngiliz bir kadınla evlenmiştir.³⁰ Yeni Osmanlıların *Madam Marie* olarak adlandırdıkları bu kadın yüksek bir entelektüel düzeye sahip olup; iyi derecede Fransızca bilmektedir.³¹ Ali Suavi'nin iyi seviyede İngilizce ve Fransızca bilmesinde eşinin payının yüksek olması muhtemeldir.

Sarıklı İhtilalci adıyla bilinen Ali Suavi, tahmin edileceği sarığıyla ünlenmiştir. Ali Suavi, Avrupa'ya gidinceye dek her daim kafasında sarıkla gezmiş;³² ancak sarığı Londra'da iken takmamıştır.³³ Ali Suavi'nin sarığı devamlı temiz, düzenli ve ütülüdür. Giyiminde kendine özgü bir tarzı vardır.³⁴ Ayrıca yanında yedek sarık taşımış; başındakinin kirlenmesi durumunda diğerini kullanmıştır.³⁵

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla ülkeye dönüşüne izin verilen Ali Suavi, İstanbul'a geri gelmiştir. Burada Galatasaray Lisesi'nde bir süre görevde bulunduktan sonra Çırağan Baskını'nı gerçekleştirerek 20 Mayıs 1878 tarihinde hayatını kaybetmiştir.³⁶ Cesedinin Yıldız Sarayı bahçesine gömüldüğü veya denize atıldığı yönünde iki farklı görüş bulunmaktadır.³⁷

Ali Suavi, otuz dokuz yıllık yaşamı boyunca hukuk, ,edebiyat, coğrafya, tarih, felsefe, eğitim, siyaset, ekonomi, dil bilimi, astronomi, din, kütüphanecilik, çeviri, tiyatro gibi pek çok alanda çalışmalar yapmıştır.³⁸

2. Ali Suavi'nin Fikri Yapısına Bakış

²⁹ *age*, s. 196.

³⁰ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 107.

³¹ Doğan, *age*, s. 226.

³² *age*, s. 225.

³³ Kuntay, *age*, s. 56.

³⁴ Doğan, *age*, s. 225.

³⁵ Erdül, *age*, s. 52.

³⁶ *Milliyet, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 1*, s. 386-387.

³⁷ Ebüzziya Tevfik, *age*, s. 693.

³⁸ Doğan, *age*, s. 370.

“Bu devrimci Türk düşünürünün fikirlerinin bazılarını bugün bile erişilmiş değildir”³⁹

Ali Suavi, ülkenin değişik yerlerindeki memuriyeti ve yaptığı seyahatler esnasında ülkenin gidişatının artık eskisi gibi olmadığını görerek daha yirmili yaşlarındayken devlet meseleleri üzerine kafa yormaya başlamıştır.⁴⁰

1861 yılının başlarında İstanbul'a dönen Ali Suavi, memuriyet görevi sırasında kafa yorduğu devlet meseleleri üzerinde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Buna ilk olarak devletin kötü gidişatını dile getirdiği Şehzadebaşı Cami vaazları ile başlamıştır. Çelik, Ali Suavi'nin cami vaazları verdiği döneme dek geçen süredeki yaşamını “*yetişme, (...) tecrübe kazanma, müşahade (gözlem) edinme*”⁴¹ evresi olarak nitelendirmiştir.

Ali Suavi, cami vaazlarında halka seslenişi esnasında sıradan bir cami hocası veya din âlimi gibi konuşmaktan çok, genellikle siyasi konulara değinerek “*olağanüstü sürükleyici bir hitabetle*”⁴² devletin kötü gidişatını eleştirmiştir.⁴³ Halk, İstanbul'da büyük yankı uyandıran⁴⁴ Şehzadebaşı Cami'sindeki bu vaazlara hayran olmuştur.⁴⁵ Vaazlara Namık Kemal gibi dönemin önemli aydınlarından ve Fuad Paşa gibi devlet erkânından katılanlar da olmuştur.⁴⁶

Mordtmann'a göre Ali Suavi'nin cami vaazları Çek din reformcusu olarak bilinen Johannes Huss'u, Pierre l'Ermite ve Mazzini'yi andırmaktadır.⁴⁷ Ali Suavi, fikirlerini yaymak ve halkı bilgilendirmek için sadece cami vaazlarıyla yetinmemiş; ayrıca cami vaazlarından sonra kahvehaneleri dolaşıp insanlarla konuşarak devlet meseleleri üzerinde durmuş ve Hristiyanların kötü emellerini anlatmıştır.⁴⁸ Ali Suavi'nin bu çalışmalarını 2 Nisan 1867 tarihli bir Alman gazetesi “*İslami bir ajitatör (kışkırtıcı)*”⁴⁹ olarak açıklamıştır.⁵⁰

³⁹ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 115.

⁴⁰ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 57.

⁴¹ **age**, s. 64.

⁴² Andreas David Mordtmann, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Çeviren: Gertroude Songu ve Haberman, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 158.

⁴³ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 71.

⁴⁴ Çelik, **Ali Suavi**, s. 8.

⁴⁵ Doğan, **age**, s. 224.

⁴⁶ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 65-66; Doğan, **age**, s. 348; Çelik, **Ali Suavi**, s. 7.

⁴⁷ Mordtmann, **age**, s. 158-159.

⁴⁸ Erdül, **age**, s. 45.

⁴⁹ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, “Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi”, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 47.

⁵⁰ Şerif Mardin, **The Genesis of the Young Ottomans Thought**, Princeton, New Jersey 1962, s. 41-42.

Ali Suavi'nin devrimci kişiliğinin oluşmasında ve başkaldırısının temelinde İslam dini yatmaktadır.⁵¹ Haksızlığa asla boyun eğmeyen bir yapıya sahiptir. Hilmi Ziya Ülken'e göre fikirlerinin kaynağı da her zaman İslam dini olmuştur.⁵²

Çok yönlülüğüyle dikkat çeken Ali Suavi, hayatı boyunca adalet, iktisat, maliye, eğitim ve din üzerine kafa yormuş bu konular üzerine kendince çözüm üretmiştir. Ürettiği fikirleri gerek konuşmalarıyla gerekse yazdıklarıyla elinden geldiğince aktarmaya çalışmıştır. İbn-i Haldun, İmam Gazali, Le Play, David Urquhart, Lumly Davids, Charles Lews gibi isimlerden etkilenen Ali Suavi,⁵³ David Urquhart ve Charles Wells ile de samimi dostluk kurmuştur.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin en önemli nedeni Ali Suavi'ye göre matbaanın ülkeye girişinin gecikmesi ve buna bağlı olarak kitap, gazete, dergi gibi yayın organlarının azlığıdır.⁵⁵ Zira kitap, gazete, dergi gibi kültürel ürünlerin sınırlı olması eğitim ve bilimin gelişmesine engel teşkil etmektedir. Devletin gerilemesinin ikinci bir nedeni olarak dinden uzaklaşmayı görmektedir. Osmanlı Devleti'nin başına gelen tüm felaketleri bu sebebe bağlamaktadır. Hatta bir yazısında açıkça bunu dinsizlik olarak yorumlamıştır.⁵⁶

Ali Suavi, her ne kadar Osmanlı Devleti'ni Avrupalı bir devlet olarak görse de⁵⁷ ıslahatların Osmanlı'nın ihtiyaçları doğrultusunda, gelenek, örf ve adetleri dikkate alınarak ve yabancıların müdahalesine izin vermeksizin yapılması gerektiği görüşündedir.⁵⁸ Tanzimat sonrasında yetişen bir kesimin batılılaşma hareketleriyle ülkeyi yabancı devletlerin açık müdahalesine açık hale getirdiğini düşünen Ali Suavi, bunun sonucunda dış müdahale ile İslahat Fermanı'nın dayatıldığını açıklamıştır. Ona göre İslahat Fermanı bir imtiyaz fermanından başka bir şey değildir.⁵⁹

Ali Suavi, devlet yönetiminde parlamenter sistemden yanadır.⁶⁰ Padişahın mutlak bir otoritesinin olamayacağını⁶¹ fakat padişahsız da ülkenin yönetiminin mümkün olmadığını düşünmektedir. Padişahın varlığını ülke için teminat olarak görmektedir.⁶² Taha Akyol, Ali Suavi'nin devlet yönetimi anlayışını "*anayasayla sınırlanmış, kuvvetler ayrımı yapılmış liberal*

⁵¹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 58.

⁵² Ülken, **age**, s. 111.

⁵³ Doğan, **age**, s. 395.

⁵⁴ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 113-126.

⁵⁵ Doğan, **age**, s. 394.

⁵⁶ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 603.

⁵⁷ Falih Rıfkı Atay, **Baş Veren İnkılapçı**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, (Basım yeri belirtilmemiş.) 1997, s. 54.

⁵⁸ Doğan, **age**, s. 287.

⁵⁹ Ejder Okumuş, **Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat**, İnsan Yayınları, İstanbul 2017, s. 273.

⁶⁰ Doğan, **age**, s. 362.

⁶¹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 159.

⁶² **age**, s. 303.

monarşiyi, yani meşrutiyet...” olarak özetlemiştir.⁶³ Ali Suavi, parlamentonun mutlak gerekliliğinden yanadır. Parlamento olmaması halinde ülkenin dağılacağı düşüncesindedir.⁶⁴ Muhbir gazetesindeki yazılarında parlamenter sistemi İslam devlet geleneğinde önemli bir yere sahip olan meşveret sistemiyle bağdaştırmaktadır.⁶⁵ Ayrıca İslam devletinin de halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet rejimi ile idare olunduğunu düşünmektedir.⁶⁶

Hâkimiyetin Tanrı’ya ait olduğunu, Tanrı’nın koyduğu kurallara uyan yönetim şekillerinin şeriatın dışında olmadığı⁶⁷ dolayısıyla İslam anayasasının şeriat olduğunu düşünen Ali Suavi,⁶⁸ Osmanlı Devleti anayasasının şeriat olmasının felsefi temelleri olduğunu savunmaktadır.⁶⁹

Ali Suavi’ye göre halkçı bir demokrasi anlayışına sahip olması gereken padişah, milletin sorunlarını dinlemeli ve yakından ilgilenmelidir.⁷⁰ Aynı zamanda padişahın mutlak düzeyde hâkim olamayacağını, bu nedenle hem padişahı hem de hükümeti denetleyecek bir sistem olması gerektiğini düşünmektedir.⁷¹ Günümüzün modern devletlerinde olduğu gibi, halkın devletten hesap sorma hakkının olmasının doğal bir gereklilik olduğu görüşündedir.⁷²

Ali Suavi’nin zihnindeki yönetim biçimi *nomokrasi* olarak nitelendirilebilmektedir. Devletin hem İslam hukukuna -şeriata- göre yönetilmesi gerektiğini hem de devlet yöneticilerinin mutlak otoritesinin olmaması gerektiğini; gerektiğinde hesap verme yükümlülüklerinin olduğunu düşünmektedir. Nomokraside de son otorite kanundur. Kanunun üstünlüğü ilkesi geçerlidir. Ali Suavi benzer biçimde kanunu Tanrı’nın koyduğu kurallar olarak gördüğü için kanun yerine tanrıyı koyarak nomokratik bir yönetime işaret etmiştir. Bütün bu kapsamlı demokrasi çalışmalarıyla Osmanlı tarihinde, Ali Suavi’nin *”ilk defa demokrasiyi siyasi bir sistem olarak (...) inceleyen”*⁷³ kişi olduğu söylenebilmektedir.

⁶³ Taha Akyol, “Yarın Cumhuriyet”, **Hürriyet**, 30 Ekim 2017.

⁶⁴ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 571.

⁶⁵ Çelik, **Ali Suavi**, s. 19.

⁶⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, “Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938”**, C. 3/1, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 18.

⁶⁷ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 588.

⁶⁸ **age**, s. 574.

⁶⁹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, “Makaleler 4”**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 115-116.

⁷⁰ **age**, s. 89-90.

⁷¹ Çelik, **Ali Suavi**, s. 75.

⁷² Tanıl Bora, **Cereyanlar, “Türkiye’de Siyasi İdeolojiler”**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 33.

⁷³ Çelik, **Ali Suavi**, s. 76.

Ali Suavi, İslam'da hilafet diye bir kurumun olmadığını iddia etmektedir.⁷⁴ Hz. Muhammed'in kimseyi yerine halife sıfatıyla vekil olarak bırakmadığını kimsenin peygambere vekil olma hakkının bulunmadığını öne sürmüştür.⁷⁵

Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar'a ne zaman katıldığı tam olarak bilinmemekle⁷⁶ birlikte kendisini özellikle Avrupa'ya gittikten sonra Yeni Osmanlı olarak nitelendirmiştir.⁷⁷ Çelik, Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar ile ilgili ne düşündüğünü şu şekilde ifade etmektedir: “*Suavi'ye göre Yeni Osmanlılar, Müslüman Osmanlı toplumunun ayaklar altına alınmış onurunu kurtarmaya çalışan, keyfi idare ile mücadele eden, taklitçi değil, istifadeci olan Osmanlı gençleri veya aydınlarıdır.*”⁷⁸

İsmail Kara, Ali Suavi'yi İslamcıların, Milliyetçilerin, Batıcıların, Laiklerin ve Türkçülerin öncüsü sayıldığını aktarmaktadır.⁷⁹ Falih Rıfkı Atay'ın ilk laik olarak değerlendirdiği⁸⁰ Ali Suavi ileri görüşlülükle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur.⁸¹ Bunun yanı sıra Tekke, zaviye ve dervişliğe karşıdır.⁸² Kul, köle gibi kavramların kullanılmasına sıcak bakmamaktadır.⁸³

Ali Suavi, dinde Türkçeleşmeye gidilmesi taraftarıdır. Osmanlı ülkesinde ibadetin Türkçe yapılmasını⁸⁴, hutbe ve surelerin Türkçeye çevrilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁸⁵ Hatta hutbenin Arapça okunmasıyla alay eder.⁸⁶ Ali Suavi'nin içinde bulunduğu ortama göre sıradışı dini görüşleri vardır. Bilinenin aksine faizin dinde yer aldığı,⁸⁷ hadislerin dinde yeri olmadığı ve uydurma olduğu⁸⁸ gibi fikirler ortaya atmıştır. Yaşadığı dönem ve koşullar göz önüne alındığında bu görüşleri savunmak oldukça cesaret gerektirmektedir.

⁷⁴ Atay, **age**, s. 65.

⁷⁵ Ülken, **age**, s. 94-95.

⁷⁶ Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar Cemiyeti bünyesine ne zaman katıldığı tam olarak bilinmemekte fakat Paris'te üye olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılar için bkz: Doğan, **age**, s. 198.

⁷⁷ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 158.

⁷⁸ Çelik, **Ali Suavi**, s. 20.

⁷⁹ İsmail Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 22.

⁸⁰ Atay, **age**, s. 9.

⁸¹ Ülken, **age**, s. 94; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, “Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938”**, C. 3/2, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 43; Erdül, **age**, s: 13-14.

⁸² Atay, **age**, s. 66.

⁸³ Çelik, **Ali Suavi**, s. 83.

⁸⁴ Ülken, **age**, s. 94.

⁸⁵ Turan, **Türk Devrim Tarihi, “Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938”**, C. 3/2, s. 51; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960”**, C. 4/2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 38-39.

⁸⁶ Atay, **age**, s. 67.

⁸⁷ **age**, s. 104.

⁸⁸ Ülken, **age**, s. 100; Atay, **age**, s. 63-64.

Bütün insanların eşit olduğu fikrini savunan Ali Suavi'ye göre,⁸⁹ İslam ve Batıcılık birbirleriyle çelişmemekte aksine birbirini tamamlamaktadır.⁹⁰ Hilmi Ziya Ülken, Ali Suavi'yi bu yönüyle “*İslam Modernisti*”⁹¹ olarak nitelendirmektedir. İslam diniyle bilimin birbirine zıt iki kavram olmadığı düşüncesini iddia etmesi⁹² ve yaşadığı dönemde bidat olarak görülmesine karşın gazetesinde resim kullanması⁹³ baz alındığında, Ülken'in yaptığı nitelirmedeki haklılık payı ortaya çıkmaktadır.

Dil, din, ırk, mezhep, renk, cinsiyet ayırt etmeksizin kanun önünde herkesi eşit kabul eden görüş Ali Suavi'nin hukuk anlayışını teşkil etmektedir.⁹⁴ Ali Suavi'ye göre hukukun bu şekilde işlemesi gerçek bir demokrasi örneğidir.⁹⁵ Gerek ülkedeyken gerekse yurt dışındayken Avrupa'daki demokratik ve hukuksal gelişmeleri takip etmiştir. Özellikle Avrupa'ya gittikten sonra daha yakından takip etme fırsatına sahip olmuştur. Bu vesileyle kafasında bir hürriyet fikri belirlemiştir. Hürriyet ile ilgili fikirlerini de gazetesine taşımıştır.⁹⁶

Ali Suavi, İslam inancına sıkı sıkıya bağlı bir yapıya sahip olması nedeniyle olsa gerek Gazali'nin iktisat görüşünden etkilenmiştir. Gazali'nin iktisadi fikirleri dini felsefeye dayanan İslami bir iktisat modelidir. Ülken'e göre bu sistemin o dönem şartlarında ayakta kalabilme imkânı yoktur.⁹⁷

Avrupa'ya gidince konumu nedeniyle ırksal konular üzerinde durmaya başlayan Ali Suavi, Ulûm gazetesini çıkarmaya başladıktan sonra Türkçü ve milliyetçi bir aydın tipi olarak göze çarpmaktadır. Çelik'in aktardığına göre; daha önceki yazılarında nadiren Türk kelimesine rastlanırken ilk sayısında Türk adlı bir makale yayınlanan yeni gazetesiyse birlikte Türk ve Türklükle ilgili daha fazla yazıları yer almaya başlamıştır.⁹⁸ Türkçülük konusundaki bu eğilimi, Fransız diplomat ve yazar olan aynı zamanda da ırkçılık teorisinin geliştirilmesiyle ün kazanan Comte de Gobineau'dan etkilenmesi sonucu olmuştur.⁹⁹ Comte de Gobineau, ırkların

⁸⁹ Ülken, **age**, s. 114.

⁹⁰ **age**, s. 112-113.

⁹¹ **age**, s. 113.

⁹² Çelik, **Ali Suavi**, s. 131.

⁹³ Atay, **age**, s. 66-67.

⁹⁴ Doğan, **age**, s. 279-280.

⁹⁵ **Aynı yer.**

⁹⁶ **age**, s. 277.

⁹⁷ Ülken, **age**, s. 36-37.

⁹⁸ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 205-206.

⁹⁹ Ülken, **age**, s. 101.

sınıflandırılmasının kültürü oluşturacağını ve beyaz ırkın diğer ırklardan daha üstün olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde 1876 yılına gelinceye dek hiçbir alanda Türklüğe dair bir ibare bulunmamaktadır. Fransız Devrimi ile milliyetçilik fikri küresel ölçekte yayılmış ve Osmanlı'da ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat o dönemde Osmanlı'da Türklük kavramı değil; Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı bulunmaktadır. Ali Suavi, Türkçülük ile ilgili fikirlerini ortaya atarak esasen buna başkaldırmıştır. Gazetesinde Osmanlı Devleti için Türkistan ifadesini kullanması bu tutumuna örnektir.¹⁰¹

Ali Suavi, bazı yabancı düşünürlerin yanlışlarını düzeltmek ve Türk'ün onur, şeref ve haysiyetini kurtarmak amacıyla; yabancıların bildiğinin aksine Türklerin uygar, çok köklü ve kadim bir millet olduğunu yazmıştır.¹⁰² Bu gibi yazılarında aynı zamanda milli bilinci oturtmak istemiştir.¹⁰³ Ali Suavi'nin Türkçülük görüşü Batıcılık ve İslamcılığı da içine alan bir anlayışa sahiptir. Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğün birbirini tamamladığı görüşündedir. Ülken'e göre bu fikri ilk ortaya atan kişi Ali Suavi'dir.¹⁰⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun dışında yaşayan Türkleri de kapsayacak şekilde Osmanlı'yı öncü kabul ederek bugünkü milliyetçi kesimin Turan görüşe benzer, bütün Türk unsurların siyasi ve kültürel birliğini amaçlayan Türk hareketinin gerekliliğini savunmaktadır.¹⁰⁵

Türkçede dili sadeleştirme çabalarına ilk girişenlerden birisi Ali Suavi'dir. Ona göre Osmanlıca diye bir dil yoktur.¹⁰⁶ Türkçeye; Arapça, Farsça, İtalyanca ve Rumcadan çok sayıda kelime girdiği ve bunun sonucunda Osmanlıcanın oluştuğu kanaatindedir.¹⁰⁷ Osmanlıca yüzünden eğitimdeki kolaylıklardan faydalanılmadığını, devlet işlerinde zorluklarla karşılaşıldığını ve ortak bir dili olmayan halkların birbirleriyle zor kaynaştığını savunmuş; bu nedenle dilde sadeleşmeye gidilerek ortak bir dil yani ulusal bir dil oluşturulması gerektiğini öne sürmüştür.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Comte de Gobineau, ırkları kategorize ederken Türkleri sarı ırka yani geri ırka mensup olarak göstermiştir. Ali Suavi buna karşılık olarak Türklerin geçmişte uygar bir millet olduğunu kanıtlamak amacıyla bazı makaleler kaleme almıştır. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş", C. 1**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008, s. 24.

¹⁰¹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 618.

¹⁰² Doğan, **age**, s. 305-307; Atay, **age**, s. 71-72.

¹⁰³ Doğan, **age**, s. 377.

¹⁰⁴ Ülken, **age**, s. 91.

¹⁰⁵ Stanford J., Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, "Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975"**, C. 2, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2010, s. 200.

¹⁰⁶ Ülken, **age**, s. 102.

¹⁰⁷ Atay, **age**, s. 76.

¹⁰⁸ Çelik, **Ali Suavi**, s. 113.

Ali Suavi, Türkçenin diğer dillerden üstün ve zengin olduğunu savunmuştur.¹⁰⁹ İsmail Hami Danişmend'e göre Ali Suavi, Türkçe ile Hint-Avrupa dilleri arasındaki ilk etimolojik karşılaştırmayı yapan kişidir.¹¹⁰

Ulûm gazetesindeki bir yazısında Ali Suavi, Arap harflerinin değişmemesi, fakat yenilenmesi gerektiği üzerinde durmuştur.¹¹¹ Bu nedenle harfleri düzenleyerek eksik görülen harfler ve hareketler için işaretler oluşturarak bu işaretleri hareketlerle beraber yazmayı teklif etmiştir. Böylece okuma kolaylığı olacağı görüşündedir.¹¹² Alfabenin değişmemesinin Müslümanlar arasındaki birliği ve bütünlüğü koruyacağını düşünmüştür.¹¹³

Ezberci eğitimle bir şey öğrenilemeyeceği görüşünde olan¹¹⁴ Ali Suavi, medreseleri toplumun ilerlemesine engel olarak görmüştür.¹¹⁵ Bu nedenle medreseleri ortadan kaldırarak eğitim-öğretim birliğinin sağlanmasını savunmuştur.¹¹⁶ Meşrutî bir yönetim altında insanların eğitilmesini devletin yegâne kurtuluş yolu olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁷

3. Ali Suavi'nin Basındaki Etkinliği

Ali Suavi, gazetecilik hayatına 1867 yılında Filip Efendi'nin Muhbir adlı gazetesinde başlamıştır. Ali Suavi, o dönemde Şehzadebaşı Cami'nde verdiği vaazlarla İstanbul'da adından söz ettiren bir kişidir. Bu vaazlarında sıradan bir cami hocası gibi konuşmak yerine siyasi konulara da değinmiştir. Bu nedenle Filip Efendi gazetesinin daha fazla satacağı düşüncesiyle Ali Suavi'yi işe almıştır.

Muhbir gazetesinde; politika, eğitim, dilde sadeleşme, fikir özgürlüğü gibi konular işlenmiştir. Ali Suavi zaman zaman da hükümeti eleştirmekten geri durmamıştır.¹¹⁸ Çelik'in aktardığına göre; Ebüzziya Tevfik ve Mithat Cemal, Ali Suavi'nin Muhbir gazetesinin tüm yazı işlerini üstlendiği kanısındadırlar fakat Hüseyin Çelik bu görüşü Ali Suavi'nin kendi ifadeleriyle çeliştiğini savunarak reddetmiştir.¹¹⁹

¹⁰⁹ Atay, **age**, s. 75.

¹¹⁰ İsmail Hami Danişmend'ten aktaran: Falih Rıfkı Atay, **age**, s. 78-79.

¹¹¹ M. Şakir Ülkütaş, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara 1973, s. 21.

¹¹² Doğan, **age**, s. 301.

¹¹³ Selami Kılıç, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları İstanbul, 2005, s. 157.

¹¹⁴ Necdet Sakaoglu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 104; Necdet Sakaoglu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 104.

¹¹⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, "M.Ö. 1000-M.S. 2008", Pegem Akademi, Ankara, 2008, s. 201.

¹¹⁶ Ülken, **age**, s. 103.

¹¹⁷ Akyüz, **age**, s. 197.

¹¹⁸ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 75-76.

¹¹⁹ **age**, s. 73-74.

Muhbir gazetesinin 31. sayısında Abdülaziz'in sürgüne gönderdiği Mustafa Fazıl Paşa'nın¹²⁰ adının övgüyle yer alması ve Girit ile Belgrad meselelerindeki sert eleştirileri nedeniyle gazete kapatılarak Ali Suavi Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın davet mektubu üzerine Avrupa'ya gitmiştir.¹²¹

Tanzimat'ı mutlak bir başarı olarak görmeyen Osmanlı aydınları yeni çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu arayışlardan rahatsız olan devlet yöneticileri de Ali Suavi başta olmak üzere bu akımın savunucularını baskı altına almıştır. Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar bu sebepten yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır.¹²²

Ali Suavi ilk olarak Marsilya'ya; sonra Namık Kemal ve Ziya Paşa ile buluşarak Paris'e gitmiştir. Paris'te bir gazete çıkarmayı hedefleyen Ali Suavi, III. Napolyon'un otokrat yönetimi ve Abdülaziz'in Paris ziyareti dolayısıyla polis tarafından şehirden uzaklaştırılarak gazetesini Londra'da çıkarmak durumunda kalmıştır. Londra'da iken Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kuruluşundan bir gün sonra 31 Ağustos 1867 tarihinde Mustafa Fazıl Paşa'nın finansörlüğünde¹²³ Muhbir gazetesini *The Muhbir* adıyla tekrar çıkarmaya başlamıştır. Muhbir, ilk sayısında "*Muhbir, doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur, gene çıkar*"¹²⁴ ifadesini kullanmıştır. Bu Osmanlı Devleti'ne karşı bir meydan okuma olarak görülebilmektedir.¹²⁵

Muhbir gazetesi, Avrupa'da bir Türk tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete olma özelliğini taşımaktadır.¹²⁶ Gazetenin bazı sayılarına ulaşılamamıştır. Beşinci ve on ikinci sayılarda Fransızca özetlere yer verilmiştir. Otuz sekizinci sayıdan itibaren *Le Mukhbır* başlığı yerine *The Mukhbır* kullanılmıştır.¹²⁷ Muhbir, Osmanlı Devleti'nin eğitim ve medeniyette ileri gitmelerini sağlayacak fikirleri özgürce yazabilmek ve Müslümanlar hakkındaki yanlış anlamaları düzeltmek amaçlarını güderek kurulmuştur.¹²⁸

¹²⁰ Mustafa Fazıl Paşa sürgüne gönderildikten sonra Paris'e yerleşmiştir. Burada yazdığı bir mektupta padişahı ve devlet yöneticilerini oldukça eleştirerek hakaretler etmiştir.

¹²¹ Çelik, *Ali Suavi*, s. 9-10.

¹²² Kılıç, *a.g.e.*, s. 15-16.

¹²³ Fahri Yetim; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 13-14; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih, "1789-2014"*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 397.

¹²⁴ A. Mecit Canatak, *Muhbir Gazetesinin Sistematik Tahlili*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van, 1995, s. 1.

¹²⁵ Çelik, *Ali Suavi*, s. 15-16.

¹²⁶ Canatak, *a.g.e.*, s. 2.

¹²⁷ *a.g.e.*, s. 4.

¹²⁸ *a.g.e.*, s. 2.

Ali Suavi, Muhbir gazetesinde oldukça sert eleştiriler de bulunmuştur. Fakat direkt olarak padişahın şahsını hedef alarak hiçbir yazı yazmamıştır. Yazılarında sürekli ölçülü ve saygılı bir dil kullanmıştır.¹²⁹

Kendini gazetesinde hep Yeni Osmanlıcı olarak niteleyen Ali Suavi, bu düşüncesini Namık Kemal, Mustafa Fazıl Paşa ve diğer cemiyet üyeleriyle en kavgalı olduğu dönemlerde bile sürdürmüştür.¹³⁰

Ali Suavi, okullarda gazete okutulması taraftarıdır. Bu nedenle İstanbul'daki on beş civarında okula ücretsiz olarak Muhbir gazetesini göndermiştir.¹³¹ Bernard Lewis'in Vakanüvis Lütfi Bey'den aktardığına göre Muhbir gazetesine halkın büyük talebi vardır ve satışı oldukça iyidir.¹³²

Ali Suavi'nin gazetesinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nden *Cemiyet-i İslamiyye* olarak söz etmesi ve Mustafa Fazıl Paşa'yı eleştiren David Urquhart'a gazetede yer vermesi sonucu Mustafa Fazıl Paşa ile araları açılmıştır. Mustafa Fazıl Paşa bu süreçte gazetenin finansörlüğünü bırakmıştır. Gazete tamamen Ali Suavi'nin kontrolüne geçmiştir.¹³³

Muhbir gazetesinin basıldığı matbaada çalışan Rum asıllı bir personelin matbaa aletlerini çalıp satmasıyla gazete 3 Kasım 1868 tarihinde kapanmıştır.¹³⁴ Gazetenin toplamda elli sayı yayınlanmıştır.¹³⁵ Ali Suavi, Muhbir'den sonra gazetecilik hayatına 1869 yılında Paris'te çıkardığı Ulûm gazetesıyla devam etmiştir. Bu gazeteyi çıkarabilmek için gerekli maddi desteği Mısır'dan Hidiv İsmail Paşa'dan sağlamıştır.¹³⁶

Ulûm gazetesinin ilk sayısının kapağında latin harfleriyle “*Suavi, Gazette Sciëntifique*” yazmaktadır. Her sayısı için kitap ifadesi kullanılmıştır.¹³⁷ Cep boyutunda olan gazetenin ilk sayısı 40 sayfa diğer sayıları 64 sayfa halinde yayınlanmıştır. Ayrıca yirminci sayıya kadar taşbarması olarak çıkmıştır.¹³⁸

¹²⁹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 149.

¹³⁰ **age**, s. 158.

¹³¹ Akyüz, **age**, s. 202.

¹³² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara 2013, s. 213.

¹³³ Canatak, **age**, s. 2-3.

¹³⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1988, s. 232.

¹³⁵ Çelik, **Ali Suavi**, s. 72.

¹³⁶ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 259-260.

¹³⁷ Seyit Battal Uğurlu, **Ulûm Gazetesinin Tematik İncelemesi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van, 1997, s. 38.

¹³⁸ Doğan, **age**, s. 265.

İsmail Doğan, Ulûm gazetesinde Ali Suavi'nin eğitimci kişiliğinin daha öne çıktığını aktarır. Ulûm gazetesi genel olarak eğitim, siyaset, tarih, din, felsefe, sosyal ve kültürel konular üzerinde durmuştur.¹³⁹ Yazım, basım ve editörlük işlerini Ali Suavi tek başına yürütmüştür.¹⁴⁰

1870 Almanya-Fransa savaşı patlak verince Ali Suavi, gazetenin basımını durdurmak zorunda kalmıştır. Savaş nedeniyle Paris'ten Lyon'a geçmiştir. Burada *Muvakkaten Ulûm Müşterilerine* adlı bir dergiyi taş basması olarak çıkarmaya başlamış fakat Lyon'da da uzun süre kalmayarak Marsilya'ya gitmiştir. Geçen zaman içinde Muvakkaten Ulûm Müşterilerine dergisini aksamalarla onuncu sayıya dek çıkarmıştır. Ali Suavi, 1871 yılında savaş bitince Paris'e dönmüş, ancak Mısır maddi desteği kestiği için basın hayatına devam edememiştir.¹⁴¹

Ali Suavi, Muhbir ve Ulûm'den başka *El-Cevaib* adlı Arapça¹⁴² bir gazetede kısa süreliğine yazmıştır.¹⁴³ *Mehdi* ve *Bab-ı Ali* adında da iki gazete çıkarma projesi hazırlamış fakat başarılı olamamıştır.¹⁴⁴

4. Ali Suavi'nin Sürgünden Dönüşü

Sultan Abdülaziz'in kırk ikinci doğum günü dolayısıyla 1871 yılında genel af ilan edilmiştir. Bu aftan diğer Yeni Osmanlılar yararlanırken Ali Suavi faydalanamamıştır. Ali Suavi, Paris Elçiliği vasıtasıyla yaptığı İstanbul'a dönme başvurusu kabul edilmemiş fakat eğer isterse İstanbul dışında imparatorluğun herhangi bir yerinde ikamet edebileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Ali Suavi, Paris'te yaşama kararı almıştır.¹⁴⁵

1875 Bulgar İsyanı'nın, Osmanlı Devleti tarafından bastırılması Avrupa basınında Türklerin Hristiyanlara katliam yaptığı şeklinde lanse edilmiştir. Bunun üzerine Ali Suavi ülkesini savunmak adına yazılar kaleme almıştır. Bu durum II. Abdülhamid tarafından olumlu karşılanmış; Ali Suavi'nin 1876 yılının sonlarına doğru ülkeye dönüşüne izin verilmiştir.¹⁴⁶ Böylece Yeni Osmanlılardan sürgünden ülkeye son dönen Ali Suavi olmuştur.¹⁴⁷

II. Abdülhamid'in Ali Suavi'nin yurda dönüşüne izin vermesinin asıl nedeni, ona Avrupa'daki propagandalara cevap vermek amacıyla kurduğu *Mütercimin Cemiyeti*'nde görevlendirmek istemesidir. Böylece hem Ali Suavi ve Yeni Osmanlıların muhalefetini kırarak

¹³⁹ *age*, s. 270-271.

¹⁴⁰ *age*, s. 25.

¹⁴¹ Çelik, *Ali Suavi*, s. 26-27; Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 209.

¹⁴² Ülken, *age*, s. 77.

¹⁴³ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 80.

¹⁴⁴ Doğan, *age*, s. 274-275.

¹⁴⁵ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 264-266.

¹⁴⁶ *age*, s. 288-291.

¹⁴⁷ Lewis, *age*, s. 238.

hem de pek çok dile hâkim olan ve Batı'yı yakından tanıyan Ali Suavi gibi birinden faydalanacaktır.¹⁴⁸

Ali Suavi, Mütercim Cemiyeti'nin yanı sıra aynı zamanda sarayda şehzadelerin hocalığı ve kitapçıbaşılık görevine getirilmiştir.¹⁴⁹ Bu sayede padişahla yakından ilişki kurmayı başarmıştır.¹⁵⁰ Ali Suavi, Mütercim Cemiyetinde göreve başlayınca Namık Kemal, onunla çalışamayacağını söylemiştir. Bu tip anlaşmazlıkların artması sonucu padişah cemiyeti kapatmıştır.¹⁵¹

5. Galatasaray Lisesi'nde Ali Suavi

Galatasaray Lisesi, Osmanlı Devleti içinde yaşayan bütün unsurları Osmanlılık ülküsünde birleştirmek amacıyla kurulmuştur.¹⁵² Hem Türkçe hem de Fransızca eğitim yapmaktadır. Model olarak Fransız liselerine benzemektedir.¹⁵³ Batı örneğinde ilk lise olma özelliği taşıyan Galatasaray Lisesi çağdaşlaşmanın öncülerinden biri olarak görülmektedir.¹⁵⁴

Eğitimci bir geçmişe sahip olan¹⁵⁵ Ali Suavi, 13 Şubat 1877 tarihinde Galatasaray Lisesi'ne müdür olarak atanmıştır. Bu göreve atanmasında; okulun eğitim dillerinden biri olan Fransızca başta olmak üzere pek çok dile hâkim olması ve padişahı okulun ıslahı konusunda ikna etmesi etkili olmuştur.¹⁵⁶ Kurulduğu dönemlerde bugünkü halinden uzak olan lise, bünyesinde üç yükseköğretim bulunduran küçük çaplı bir üniversite gibi düşünülebilmektedir. Bu nedenle Ali Suavi kendisini bazen “*Mekteb-i Sultani Nazırı*” olarak nitelemiştir.¹⁵⁷ Sultani bünyesinde bir de Ali Suavi'nin kaldığı lojman bulunmaktadır.¹⁵⁸

Ali Suavi Galatasaray Lisesi'ni hem fen bilimleri okutulan hem de İslami temelleri olan bir eğitim öğretim kurumuna dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bunun için öncelikle *Akaid* (İman) derslerini zorunlu hale getirmiştir. Öğrencilerin, Fransız hocalardan etkilenmesini önlemek

¹⁴⁸ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 291-293.

¹⁴⁹ Çelik, **Ali Suavi**, s. 31.

¹⁵⁰ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 298.

¹⁵¹ Çelik, **Ali Suavi**, s. 30.

¹⁵² Cavit Binbaşoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2009, s. 110-111; Akyüz, **age**, s. 167.

¹⁵³ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 135.

¹⁵⁴ Doğan, **age**, s. 21.

¹⁵⁵ Ali Suavi geçmişte medrese ve rüştiyelerde derslere girmiş, camilerde vaazlar vermiştir. Ayrıca eğitimle ilgili çeşitli fikirler üretmek gazetelerde yazmıştır. Ayrıntılar için bkz: Doğan, **age**, s. 348.

¹⁵⁶ Çelik, **Ali Suavi**, s. 32; Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 314-315; Mithat Cemal Kuntay padişahın Ali Suavi'ye maarif nazırlığı teklif ettiğini iddia etmiştir, fakat bu bilgi başka bir yerde geçmemektedir. Kuntay, **age**, s. 136.

¹⁵⁷ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 317-321.

¹⁵⁸ Kuntay, **age**, s. 136.

amacıyla bazı hocalar tasfiye edilmiştir. Ali Suavi'nin okuldaki asıl gayesi Galatasaray Lisesi'nin yapısını değiştirerek Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmaktır.¹⁵⁹

Ali Suavi'nin müdürlüğü sırasında okulda çok sayıda olumlu gelişme yaşanmıştır. Sıtma salgınının öğrencilere bulaşmasının önlenmesi, yüksek masraflı törenleri kaldırılması, fazla personelin işten çıkarılması, devletin okula ödediği parayı beşte bir oranında azaltılması ve öğrencilerle öğretmenlerin yemekleri ayrı çıkarken bunların birleştirilmesi bunların bazılarındandır.¹⁶⁰

Galatasaray Lisesi'ne ilk kez gazete sokan kişi Ali Suavi'dir.¹⁶¹ Okulun giriş kapısındaki alafanga saati değiştirerek alaturka saat takmıştır. Buna gerekçe olarak ülkenin her tarafında alaturka saat kullanıldığını ve insanların namaz saatlerini buna göre ayarladığını ileri sürmüştür.¹⁶²

Ali Suavi'nin okulda yaptığı tüm bu yenilik hareketlerini Türk ve Müslüman nüfus takdir etmiştir. Hatta müdürlüğü döneminde okula ilgi artmıştır. Fakat okulda Fransızların manevi hâkimiyetine son vermeye çalışması; Fransızları, ülkedeki gayrimüslimleri, Maarif Nezaretini ve Sedareti kendisine düşman etmiştir. İngilizler aleyhindeki yazı ve söylemleriyle de tepki almıştır. İngiliz elçi Layard'ın isteği üzerine Ali Suavi Galatasaray Lisesi'ndeki görevinden alınmıştır.¹⁶³ Görevinden azledilmesini ile ilgili padişaha arz edilen teklif 5 Kasım 1877 tarihlidir. Görevden alınmasına yönelik irade ise 9 Aralık 1877 tarihlidir. Arada otuz dört günlük bir bekleme süresi vardır. II. Abdülhamid'in Ali Suavi'yi görevden alma taraftarı olmadığı anlaşılabilmektedir Ancak yoğun dış baskılar karşısında dayanamamıştır.¹⁶⁴

Ali Suavi, Galatasaray Lisesi'nde on bir ay görev yapmıştır. Burada önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Fakat Galatasaray Lisesi'nde bütün müdürlerin fotoğrafları yer almasına rağmen onun fotoğrafı asılmamıştır.¹⁶⁵

6. Çırağan Baskını ve Ali Suavi'nin Ölümü

Galatasaray Lisesi'ndeki görevinden alındıktan sonra Ali Suavi'nin gazetelerde yazmasına devlet tarafından engel olunmuştur.¹⁶⁶ Bu süreçte tam bir boşluğa düşen Ali Suavi,

¹⁵⁹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 327.

¹⁶⁰ **age**, s. 327-329.

¹⁶¹ Çelik, **Ali Suavi**, s. 127.

¹⁶² Erdül, **age**, s. 130.

¹⁶³ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 353-354.

¹⁶⁴ **age**, s. 360-361.

¹⁶⁵ **age**, s. 275.

¹⁶⁶ Çelik, **Ali Suavi**, s. 40.

Üsküdar'daki Maarif Nazırı Vehbi Paşa'nın evinde ikamet etmeye başlamıştır. O sırada devrilmiş padişah V. Murad da (30 Mayıs 1878-31 Ağustos 1878) Çamlıca'da oturmaktadır. İstanbul'da Üsküdar ve Çamlıca semtleri birbirine çok yakındır. Ülken, Ali Suavi'nin V. Murad'ın köşküne giderek gizli görüşmeler yaptığını düşünmektedir.¹⁶⁷ Görüşmelerin içeriği bilinmemekle birlikte V. Murad'ı tekrar tahta çıkarıp Kırcaali'deki mücadeleyi desteklemek amaçlı olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Ali Suavi, Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nden yenik çıkması ve akabinde gerçekleşen Ayastefanos Antlaşması ile padişahın teslimiyetçi bir politika izlediğini düşünerek idareyi suçlamaktadır.¹⁶⁸ Ali Suavi, Vakıf gazetesine gönderdiği konu ile ilgili bir makalede, İngilizlerin ekonomisinin kötüleştiğini Osmanlı'nın ise mali açıdan iyi durumda olduğunu ve Rusların Osmanlı'dan tazminat alamayacağını aksine Osmanlı Devleti'nin Ruslardan tazminat alması gerektiğini yazmıştır. Ali Suavi, Ayastefanos ile Rusların batıda Erzurum'a doğuda Yeşilköy'e kadar geldiğini ve Osmanlı Devleti için ne kadar ağır koşullar içerdiğini bilmiyormuş gibi bu yazıyı kaleme almıştır. Mithat Cemal Kuntay, bu makaleyi dengesizlik ve zekâsızlık olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁹

Padişahın elindeki fırsatları kullanmadığını düşünen Ali Suavi, II. Abdülhamid'in Ruslara karşı kutsal cihat ilan etmesini istemiş, fakat bu istek dikkate alınmamıştır.¹⁷⁰ Ali Suavi, halife sıfatını taşıyan padişahın Müslümanların koruyuculuğu görevini yerine getirmemesi halinde bu unvanını kaybedeceğini ve kendisine artık eskisi gibi bakılmayacağını düşünmüştür. Ayastefanos'taki teslimiyetçi politikası gereği II. Abdülhamid, Ali Suavi için artık bu noktadadır.¹⁷¹

Ali Suavi, Üsküdar'da Süleyman Asaf Sopasalan ile birlikte Üsküdar Cemiyeti'ni kurmuştur. Cemiyetin amacı Kırcaali'deki direnişi desteklemiştir. Çırağan Baskını bu cemiyetçe düzenlenmiştir.¹⁷² Baskını düzenlemekteki planları V. Murad'ı tahta geçirip Ruslara karşı mücadele etmektir.¹⁷³

20 Mayıs 1878 tarihinde Çırağan Baskını gerçekleşmiştir. Ali Suavi ve çevresindekiler¹⁷⁴ girişteki güvenliği aşarak saraya girmişler V. Murad'ı kolundan tutarak "*Sultan Murad çok*

¹⁶⁷ Ülken, *age*, s. 98.

¹⁶⁸ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 378.

¹⁶⁹ Kuntay, *age*, s. 164-173.

¹⁷⁰ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s. 433-434.

¹⁷¹ *age*, s. 433-434; Çelik, *Ali Suavi*, s. 47.

¹⁷² Çelik, *Ali Suavi*, s. 40; Doğan, *age*, s. 214.

¹⁷³ Kuntay, *age*, s. 192-193.

¹⁷⁴ Ali Suavi'nin baskında yanında bulunanların kaç kişi olduğu bilinmemektedir. Olayla ilgili resmi raporda "bir hayli eşhas" ifadesi yer almaktadır. Olay sonrası yayınlanan gazetelerde de herhangi bir sayıya yer verilmemiştir.

yaşa” tezahüratlarıyla dışarıya çıkarmaya çalışırken askerlerin açtığı ateş sonucu Ali Suavi'nin yanında gelenlerin bir kısmı yaralanmış bir kısmı da ölmüştür. Ali Suavi olay anında Hasan Paşa tarafından başına aldığı bir sopa darbesiyle hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁵ V. Murad ise olay anında bacağundan yaralanmıştır.¹⁷⁶ Bu şekilde vuku bulan olay, başarısız¹⁷⁷ bir darbe girişimidir.

Stanford J. Shaw, Ali Suavi'nin olaydan sonra yargılanarak idam edildiğini anlatmaktadır fakat bu bilgi yanlışlanmıştır.¹⁷⁸ Diğer bütün kaynaklar olay sırasında başına aldığı sopa darbesiyle öldüğünü doğrulamaktadır.

Çırağan Baskını, II. Abdülhamid'in savaş vaziyeti aldığı tek olay olma özelliğini taşımaktadır. Ali Suavi ise II. Abdülhamid'i devirmeye çalışan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir. Baskından sonra II. Abdülhamid şüpheli bir tavra bürünmeye başlamıştır.¹⁷⁹ Ali Suavi'nin olay sırasındaki ölümü ve Mithad Paşa ile Ziya Paşa'nın aşağı yukarı aynı dönemlerde öldürülmesi, II. Abdülhamid'e karşı bir nefret doğmasına neden olmuştur.¹⁸⁰

II. Abdülhamid, V. Murad'ın tekrar tahta geçirilme denemesine karşı önlem almak amacıyla kardeşini Yıldız Sarayı'ndaki Malta Köşkü'ne kapattırmıştır. Lewis'in aktardığına göre V. Murad, burada dostlarına yazdığı bir mektupta “*eğer beni buradan kurtarmazsanız Malta Köşkü mezarım olacaktır*”¹⁸¹ ifadesini kullanmıştır.

7. Çırağan Baskını İle İlgili Görüşler

Çırağan Baskını ile ilgili çok çeşitli ihtilaflar vardır. Kimi görüşlerce olayda İngiltere, Rusya gibi dönemin büyük ve güçlü devletlerinin payı vardır. Başkaları ise II. Abdülhamid'in kendi kendine bir darbe girişiminde bulunduğunu iddia etmektedir.

Namık Kemal, Sadık Paşa ve Damad Mahmud Paşa'ya göre Ali Suavi, Ruslardan destek almıştır.¹⁸² Bu görüşün mesnetsiz olması muhtemeldir. Zira Ali Suavi'nin daha önce Muhibir,

Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 382; Bu nedenle baskınla ilgili herkes farklı bir sayı verir. Örneğin; Hüseyin Çelik birkaç yüz kişi Çelik, **Ali Suavi**, s. 41; Lewis 500 kişi Lewis, **age**, s. 239; Shaw 30 kişi Shaw, **age**, s. 236; Atay 150 kişi Atay, **age**, s. 107; Atay aynı kitabın bir başka yerinde 500 kişi Atay, **age**, s. 10; Doğan 500 kişi Doğan, **age**, s. 215.

¹⁷⁵ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 382; Doğan, **age**, s. 214-217.

¹⁷⁶ Erdül, **age**, s. 16.

¹⁷⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 136.

¹⁷⁸ Shaw, **age**, s. 236.

¹⁷⁹ Lewis, **age**, s. 240-242.

¹⁸⁰ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 17; Erdem Sönmez, **Ahmed Rıza, “Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi”**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 72.

¹⁸¹ Lewis, **age**, s. 240.

¹⁸² Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 422; Kuntay, **age**, s. 110-111.

Ulûm ve Muvakkaten Ulûm Müşterilerine adlı yayın organlarında Ruslara karşı ağır eleştirileri bulunmaktadır.¹⁸³ Üstelik 93 Harbi sırasında da Rus aleyhtarı sert yazılar kaleme almıştır.¹⁸⁴ Ayrıca Çelik, Ali Suavi'nin Çırağan Baskını sırasında V. Murad'ın kolundan tuttuğunda “*aman efendim, gel bizi Moskoflardan halas et (kurtar)*”¹⁸⁵ dediğini aktarmaktadır. Galatasaray Lisesi müdürlüğü yaparken okuldan Rus casuslarını uzaklaştırdığını da göz önüne alındığında¹⁸⁶ Rus ajanı olduğu itimali yok olmaktadır.

Ali Suavi'nin Ruslar adına bu olayı gerçekleştirdiğini savunan Namık Kemal, başka bir yerde de Ali Suavi'nin kimsenin adamı olmadığını sadece kendi çıkarları için çalışan bir kişi olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷ Namık Kemal'in bu tutarsız görüşleri Ali Suavi ile aralarındaki kişisel problemlerinden kaynaklanabilmektedir.

Enver Ziya Karal'a göre Ali Suavi'nin İngilizlerle yakın dostluğu bulunmaktadır. Ali Suavi'nin “*Ülke içinde bulunduğu durumdan ancak İngilizler sayesinde kurtulabilinir.*” görüşünde olduğunu aktarmaktadır.¹⁸⁸ Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'de Ali Suavi'nin İngilizci olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁹

Lewis, İngiliz siyasetçi Çırağan Baskını'nın Butler Johnstone'nun İstanbul'a gelmesinden sonra gerçekleştiğini söyleyerek ve iki olay arasında bağlantı kurmuştur.¹⁹⁰

Mustafa Müftüoğlu'na göre Ali Suavi kesinlikle bir İngiliz ajanıdır. Bundan hiçbir şekilde şüphe etmeyip aksi bir durumun olamayacağını savunmuştur.¹⁹¹ Başka bir görüş ise Ali Suavi'nin eşi İngiliz olduğundan Çırağan Baskını'nı İngilizlere mâl etmiştir. Ancak Çelik'in aktardığına göre olayın İngilizler tarafından düzenlenmediği kendi arşivlerince doğrulanmıştır.¹⁹² Ayrıca II. Abdülhamid'in o dönemde İngiliz çıkarlarına ters düşecek bir girişimi olmamıştır. Dolayısıyla İngilizler II. Abdülhamid'i devirmek için bir girişimde bulunmamış olduğu söylenebilmektedir. Üstelik Ali Suavi'nin yazılarında İngiltere aleyhtarlığı bulunmadığından İngiliz casusu olması beklenememektedir.

¹⁸³ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 448.

¹⁸⁴ Kuntay, **age**, s. 164.

¹⁸⁵ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 449.

¹⁸⁶ Erdül, **age**, s. 136.

¹⁸⁷ Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Hususi Mektupları**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1969, s. 266.

¹⁸⁸ Enver Ziya Karal'dan aktaran: Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 403.

¹⁸⁹ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 403.

¹⁹⁰ Bernard Lewis'ten aktaran; Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 404.

¹⁹¹ Mustafa Müftüoğlu'ndan aktaran: Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 404.

¹⁹² Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 446.

Ebüzziya Tefvik, II. Abdülhamid'in kendi kendine bir darbe girişiminde bulunduğunu iddia etmektedir. Bu görüşe göre II. Abdülhamid bu baskınla, tahta oturma ihtimali olan V. Murad'ı ortadan kaldırarak rakibini yok etmiş olacaktır.¹⁹³ V. Murad'ın sağlık durumu ve olay sırasında Ali Suavi'nin öldürüldüğü göz önüne alındığında bu görüşün de tutarlı olmadığı söylenebilmektedir.

Basiret gazetesinin sahibi Ali Efendi, Ali Suavi'nin ordu içinden yardım aldığını ileri sürmektedir.¹⁹⁴ Ali Suavi'nin olay sırasında askerler tarafından öldürüldüğü ve yanındakilerin asker olmadığı düşünüldüğünde bu iddianın da tutarsız olduğu sonucuna varılabilmektedir.

II. Abdülhamid'e verilen jurnallere ve olayla ilgili araştırmalara bakıldığında; Sadık Paşa, Gazi Osman Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Ahmed Vefik Paşa gibi isimlerde Çırağan Baskını ile ilişkilendirilmiş ama olayla bir ilgileri olmadığı fikrine varılmıştır.¹⁹⁵

Bütün bunlardan Ali Suavi'nin hiçbir destek görmeden Üsküdar Cemiyeti ile bir plan yaparak 93 Harbi'ndeki yenilgiyi ve Ayastefanos Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için ağır koşullar içeren maddelerini hazmedemeyerek V. Murad'ı tahta geçirmek amacıyla Çırağan Baskını'nı düzenlediği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Sonuç

Tanzimat sonrasında ortaya çıkan aydın-entelektüel-bürokrat kesimi, Osmanlı Devleti'nin birinci kuşak aydınları olarak da nitelendirilen Yeni Osmanlı hareketini meydana getirmiştir. Yeni Osmanlılar, homojen bir ideoloji ortaya koymamakla birlikte; genel olarak Osmanlı Milliyetçiliği ortak paydasında birleşen entelektüel olarak kendisini geliştirmiş bir grup aydın ve bürokrat grubunu teşkil etmektedir. Çalışmanın öznesi durumunda olan Ali Suavi de bu fikir hareketinin en önemli unsurlarındandır.

Erken yaşlarından itibaren devlet bürokrasinin içinde yer alan Ali Suavi, çeşitli görevleri vesilesiyle Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu güncel ve tarihsel problemlere retrospektif ve çok yönlü bir bakış açısı geliştirebilmiştir. Ali Suavi'nin dönemin dinamiklerine yönelik ortaya koyduğu fikirlerinin temelini İslam dini oluşturmuştur. Bunu yaparken de farklı düşünce akımlarıyla kendisini beslemiştir.

Ali Suavi, Türk siyasi ve düşünce tarihinde ilklere imza atmış olması açısından kendinden en çok söz ettiren isimlerdendir. Cami'de ilk kez siyasi içerikli vaazlar veren, ilk kez Türklerin

¹⁹³ age, s. 424-425; Kuntay, age, s. 212.

¹⁹⁴ Çelik, **Ali Suavi ve Dönemi**, s. 426.

¹⁹⁵ Çelik, **Ali Suavi**, s. 42.

büyük ve kadim bir millet olduğunu coşkulu şekilde anlatan, tarihli ve coğrafyalı ilk salnameyi yapan, ilk Türkçe belediye kanunnamesini hazırlayan bir Yeni Osmanlı aydınıdır.

Hayatı boyunca iktisattan dine, eğitimden hukuka kadar geniş bir yelpazede fikir üreten Ali Suavi, tarihsel süreç içerisinde önemli bir figür olarak dikkat çekmektedir. İlerleyen vefatında Laiklik olarak da yorumlanacak olan din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dinde Türkçeleşmeye gidilmesi, parlamenter demokrasi, basın hürriyeti ve Türk Milliyetçiliği konusunda getirdiği bazı önemli yorumlar Ali Suavi'nin önce çağdaşlarına sirayet etmiş daha sonra da Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ciddi bir fikri miras olarak kalmıştır.

Öncelikli gayesi ülkesinin ve milletinin çıkarlarını korumak olan Ali Suavi'nin fikirleri bugün de değerlidir. Ali Suavi'nin fikirlerinin tarihsel süreç içerisinde hiçbir zaman ehemmiyetini yitirmediği, araştırmacılar tarafından defalarca vurgulanmıştır. Sonuç olarak, ortaya koyduğu çeşitli yorum, çıkarım ve analizler bakımından Ali Suavi, Türk düşünce tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tarihsel sürece aydın ve entelektüel kimliğiyle damga vurmuştur.

Kaynakça

1. Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
2. Akyol, Taha, "Yarın Cumhuriyet", **Hürriyet**, 30 Ekim 2017.
3. Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, "M.Ö. 1000-M.S. 2008", Pegem Akademi, Ankara 2008.
4. Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, "1789-1914"**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
5. Atay, Falih Rıfki, **Baş Veren İnkılapçı**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, (Basım yeri belirtilmemiş.) 1997.
6. Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
7. Binbaşoğlu, Cavit, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.
8. Bora, Tanıl, **Cereyanlar, "Türkiye'de Siyasi İdeolojiler"**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
9. Canatağ, A. Mecit, **Muhbir Gazetesinin Sistemik Tahlili**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van 1995.
10. Çelik, Hüseyin, **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
11. Çelik, Hüseyin, **Ali Suavi ve Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
12. Doğan, İsmail, **Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi**, "Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma", İz Yayıncılık, İstanbul 1991.
13. Ebüzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar, "İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler", Haz: Şemsettin Kutlu, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016.

14. Engin, Vahdettin, **Rumeli Demiryolları**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.
15. Erdül, Mehmet, **Başveren İnkılapçı Ali Suavi**, Yayın B, İstanbul 2016.
16. İnalçık, Halil ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Tanzimat, “Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu”**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
17. Kara, İsmail, **İslamcılarının Siyasi Görüşleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
18. Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
19. Kılıç, Selami, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
20. Kodaman, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
21. Köker, Levent, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara 2008.
22. Kuntay, Mithat Cemal, **Sarıklı İhtilalci Ali Suavi**, Oğlak Klasikleri, İstanbul 2014.
23. Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara 2013.
24. Mardin, Şerif, **The Genesis of the Young Ottomans Thought**, Princeton, New Jersey 1962.
25. Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi, “Makaleler 4”**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
26. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, “Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi”**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
27. Mordtmann, Andreas David, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar**, Çev: Gertroude Songu-Haberman, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999.
28. Okumuş, Ejder, **Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat**, İnsan Yayınları, İstanbul 2017.
29. Önder, Mustafa, **Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2014.
30. Özkan, Salih, **Türk Eğitim Tarihi**, Nobel Yayın, Ankara 2014.
31. Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, “1820-1913”**, Yurt Yayınları, Ankara 1984.
32. Rado, Şevket, **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri, “28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi”**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
33. Sakaoğlu, Necdet, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
34. Sakaoğlu, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
35. Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, “Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975”**, C. 2, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2010.
36. Sönmez, Erdem, **Ahmed Rıza, “Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi”**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
37. Tanpınar, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1988.

38. Tansel, Fevziye Abdullah, **Namık Kemal'in Hususi Mektupları, C. 2**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1969.
39. **Tarih 3, "Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941"**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016.
40. Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938, "Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi"**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
41. Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe", C. 1**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008.
42. Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, "Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938", C. 3/1**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013.
43. Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, "Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938", C. 3/2**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013.
44. Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, "Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960", C. 4/2**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
45. Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih, "1789-2014"**, Der Yayınları, İstanbul 2015.
46. Uğurlu, Seyit Battal, **Ulûm Gazetesinin Tematik İncelemesi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van 1997.
47. Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
48. Ülkütaş, M. Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara 1973.
49. Yetim, Fahri; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar**, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017.
50. Yıldız, Ahmet, **Cumhuriyet'in Demokrasiyle İmtihanı**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012.
51. Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.